

7. Dobryinina, T. I. (2010). Formirovanie professionalnykh kompetentsiy buduschih pedagogov v protsesse obucheniya inostrannomu yazyku [Forming future teachers' professional competences in the process of foreign language teaching]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Bulletin of Tomsk State Pedagogical University*, 1, 32–35. [in Russian].
8. Kukharchuk, I. O. (2006). Komunikativno-dialnisnyi pidkhid do vyvchennia syntaksysu umovnii osviti vchyteli v ukrainskoi movy ta literatury [Communicative-active approach to syntax studying in linguistic education of Ukrainian language and literature teachers]. (*Candidate's thesis*). Natsionalnyi pedahohichnyi un. M.P. Drahomanova. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
9. Metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity [Methodical recommendation on the development of standards of higher education]. (2017) № 600. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy – Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine* № 1648. URL: <https://mon.gov.ua/2020-metod-rekomendacziji>. [in Ukrainian].
10. Sydorenko, V. (2015). Formuvannia syntaksychnoi punktuatsiinoi kompetentnosti uchniv 8-9 klasiv zasobamy tekhnolohii kooperatyvnoho navchannia [Formation of syntactic and punctuation competencies of 8-9 grades students by means of cooperative learning technology]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli : naukovo-metodychnyi zhurnal. – Ukrainian language and literature at school: scientific and methodological journal*, 2, 7–15. [in Ukrainian].
11. Khymynets, V. V. (2010). Kompetentnisnyi pidkhid do profesiinoho rozvytku vchytelia [Competency-based approach to teacher's professional development]. *Zakarpatskyi instytut pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity*. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>. [in Ukrainian].
12. Homskiy, N. (1972). Aspekty i teorii sintaksisa [Aspects of syntax theory]. M.: Izd-voMosk. un-ta. [in Russian].
13. Shaposhnikov, K. V. (2006). Kontekstnyi podhod v protsesse formirovaniya professionalnoy kompetentnosti buduschih lingvistov-perevodchikov [Contextual approach of future linguistic translators' professional competence forming]. (*Candidate's thesis*). Yoshkar-Ola, Russia. [in Russian].

Отримано редакцією 19.05.2022 р.

УДК: 378.126:34

DOI: 10.31376/2410-0897-2022-2-49-192-200

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Федоров Ігор Олександрович

асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: mr.fedorov@i.ua

ORCID ID: 0000-0003-0785-1468

У статті розглянуто актуальні в сьогоденні проблеми правового виховання в закладах освіти. За підсумками науково-теоретичного аналізу літератури узагальнено погляди дослідників з питання правового виховання. Автор розглядає цілі, форми та засоби правового виховання, що вимагає створення системи навчання та виховання вищого рівня правової культури особистості.

Ключові слова: *правове виховання, правова культура, функції правового виховання, засоби правового виховання, діти, неповнолітні особи, профілактика правопорушень.*

Постановка проблеми. Актуальність визначеної теми полягає в тому, що на певному етапі розвитку суспільства повноцінного правового виховання і навчання можна досягти лише як прагнення людини пізнати сутність законодавства та за умови шанобливого ставлення до нього.

У сучасному демократичному світі постали проблеми перебудови правового мислення, усунення застарілих стереотипів у правотворчості й правозастосуванні, підвищення поваги та довіри до закону і правоохоронних органів з боку населення, правове виховання, без перебільшення, стає основним компонентом ідеологічної функції будь-якої держави [1, с. 6].

Виховання правової культури та законослухняної поведінки в закладах освіти як одне із важливих і нагальних завдань формування особистості – це цілеспрямована система заходів, що формує громадянські цінності, повагу та дотримання норм права, цивілізованих способів вирішення спорів та профілактики правопорушень, значення яких постійно зростає. Кожна дитина має усвідомлювати та відчувати державний захист та пріоритет конституційних прав і свобод, які гарантовані Конституцією України. Наукові дослідження показали важливість і необхідність

правової освіти дітей, школярів, студентів за допомогою державного механізму впливу з урахуванням освітніх установ, віку та домашніх умов, у яких виховується дитина. Одним з важливих засобів правового виховання є права відповідальності особи. Виховання правової культури та законслухняної поведінки школярів необхідно розглядати як фактор прояву правової культури особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового виховання дітей та молоді вивчається вітчизняними вченими тривалий період. В останні десятиліття проблеми правового виховання громадян у різних його аспектах знайшли відображення у працях українських учених, серед яких: Б. Андрусишин, Г. Васянович, В. Владимірова, Н. Голікова, О. Горчаков, В. Дубровський, Л. Канішевська, С. Карпенчук, О. Кваша, Т. Кириленко, І. Криштак, А. Кузьмінський, М. Левківський, В. Лозова, О. Магдик, О. Микитюк, О. Міщеня, С. Нікітчина, В. Омельченко, В. Оржеховська, Є. Певцова, М. Подберезський, О. Пометун, А. Сиротенко, А. Стаканков, О. Степанов, Ю. Сурмяк, І. Тараненко, Л. Твердохліб, М. Ткачова, Г. Троцько, М. Фіцула, В. Ягунов та ін.

Мета статті – з'ясування основних форм та мети правового виховання як важливого напрямку профілактики правопорушень серед дітей та молоді, висловлення пропозицій щодо напрямів розвитку правовиховної роботи в Україні в закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Конституція України закріпила загальні основи побудови в Україні демократичної, соціальної, правової держави. На реалізацію та втілення в життя цих основ і має бути спрямована правова політика держави, державних установ, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, політичних партій і громадських організацій.

Необхідною складовою доступу громадян до права є правове виховання, що насамперед має правозахисний зміст, але водночас формує у свідомості і позитивне ставлення громадян до державних інститутів. В Україні протягом тривалого періоду радянського тоталітаризму правове виховання було інструментом духовного закріпачення народу. Тому затвердження демократичних основ правового виховання після проголошення незалежності України стало одним із найважливіших завдань нашої держави.

Важливим напрямом підвищення ефективності профілактики правопорушень є правове навчання і правове виховання в закладах освіти. Згідно з Указом Президента від 18 листопада 2001 р. № 992/2001 «Про Національну програму правової освіти населення» правова освіта полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків. Правова освіта є складовою частиною системи освіти і має на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів та активної позиції як члена громадянського суспільства [2].

Сучасна українська школа у своїй повсякденній діяльності зіткнулася з необхідністю зміни підходів до організації роботи з профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Заклад освіти стає місцем, де особа реально знаходить та має знаходити застосування своїх можливостей. Одним із найважливіших завдань на цьому етапі є попередження вчинення кримінальних правопорушень серед неповнолітніх, правове інформування і правова культура школярів. Боротьба з проявами протиправних дій дітей має бути насамперед боротьбою за духовне багатство людини, за її світогляд, переконання [3, с. 46].

Акцентуючи увагу на концепції «Нова українська школа», відзначаємо, що соціальна та громадянська компетентність є однією із ключових компетентностей здобувачів освіти. Громадянську компетентність виокремлено як одну із десяти ключових компетентностей концепції Нової української школи [4].

Важливим аспектом розвитку та становлення особистості є її висока правова культура. Не можна вважати людину гармонійно розвинутою, якщо вона, маючи певні знання, добре працюючи чи навчаючись, порушує норми права, правила суспільного життя. Здатність людини розуміти та дотримуватися суспільних правил поведінки, виконувати приписи законів і відповідно до них поводитися не є вродженою рисою, ця риса формується під впливом спеціальних виховних заходів і є наслідком спілкування людини з іншими людьми, її участі в різних видах діяльності та життя суспільства й держави.

Правове виховання — виховна діяльність закладів освіти, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок, звичок правомірної поведінки особи.

О. Кваша визначає правове виховання через його складові елементи: «Правове виховання полягає в передачі, накопиченні і засвоєнні знань принципів і норм права, а також у формуванні відповідного ставлення до права і практики його реалізації, вмінні використовувати свої права, дотримуватися заборони і виконувати обов'язки» [3, с. 68].

Необхідність організації правового виховання серед учнівської молоді зумовлена її належним розвитком та становленням правової держави, існування якої неможливе без відповідного рівня правової культури її громадян, трансформації правової системи, необхідності подолання правового нігілізму та правової неграмотності.

Соціально-економічна ситуація у ХХІ ст., яка склалася в суспільстві, на жаль, негативно впливає на формування належного морального виховання учнів. Несприятливе побутове оточення, скрутне матеріальне становище, недоліки в організації шкільного виховання та скорочення позашкільних установ є причиною зростання кількості дітей та підлітків, поведінка яких виходить за межі моральних та правових норм, які не навчаються і не працюють, ведуть антисуспільний спосіб життя, зростає дитяча злочинність.

Згідно зі статистичними даними, які було оприлюднено Верховним Судом України у 2020 році, до місцевих судів України надійшло 3420 кримінальних проваджень про злочини неповнолітніх.

Метою правового виховання підлітків є формування в них правової культури людини і громадянина України, що складається зі свідомого ставлення до своїх прав та обов'язків перед суспільством та державою, закріплених у Конституції України, з глибокої поваги до законів та правил суспільного життя, готовності дотримуватися та виконувати їх вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активної участі та залучення їх в управлінні державними та суспільними справами, боротьби з порушниками закону та правопорядку.

Як зазначає М. Фіцула, необхідність організації правового виховання молоді зумовлена розбудовою правової держави, існування якої немислиме без відповідного рівня правової культури її громадян, трансформації правової системи, необхідності подолати правовий нігілізм та правову неграмотність [5, с. 45].

Залучення учнів до правової культури збагачує їхнє духовне життя, а знання ними своїх прав та обов'язків розширює можливості для самореалізації. Правове виховання зміцнює життєву позицію, підвищує суспільну активність, загострює почуття непримиренності до негативних явищ, підвищення норм моралі. Специфіка правового виховання обумовлена соціально-правовим статусом учнівської молоді в суспільстві. Школярі, як правило, матеріально залежні від своїх батьків чи опікунів, їхню самостійність та активність коригує педагогічний колектив, в якому вони проводять більшу частину свого часу, їм не вистачає правових знань та досвіду життя, тому є необхідність навчити їх правильно розуміти та застосовувати закони, що регулюють їхнє життя, поведінку та діяльність як неповнолітніх і якими доведеться користуватися в майбутньому житті.

Недоліками виховної роботи у закладах освіти є превалювання в її змісті питань кримінального права, перевага у вивченні прав особистості, недостатня увага до вивчення обов'язків людини і громадянина, особистої відповідальності людини перед законом за свою поведінку. Відсутнє обґрунтування справедливості правових норм, розкриття змісту моральних принципів, згідно з якими формуються правові заборони, обмеження, розрив між змістом правових норм та конкретною поведінкою особи.

Правове виховання – складний, безперервний процес, який не можна зупиняти, оскільки він спрямований на вирішення низки завдань: формування та розвиток високого рівня правосвідомості як основної частини суспільної свідомості; наукове знання та розуміння права; правова культура як похідна правосвідомості; виховання переконаності у правильності та справедливості правових розпоряджень та звички до правомірної поведінки.

У зарубіжній науковій літературі поняття «правового виховання» часто співвідносяться із категоріями «соціально-правовий захист» та «захист соціальних прав». Це означає, що діти та молодь вивчають проблеми права та правового виховання, а дорослі допомагають їм реалізувати свої права на практиці.

Ми будемо та розвиваємо правову державу, громадянське суспільство, тому необхідно

сформувати певні суспільні цінності: політичні (суверенітет, незалежність, народовладдя, право нації на самовизначення); правові, ідеологічні (мир, свобода, рівність, справедливість, толерантність); економічні (економічне благополуччя, матеріальний добробут, економічна стабільність); соціальні (соціальна стабільність, самореалізація особистості, соціальна захищеність).

Правове виховання впливає не тільки на свідомість, а й на відповідну поведінку, формує переконаність у необхідності суворого додержання та виконання законів, прав та обов'язків. Кінцевим результатом правового виховання є реальні справи, вчинки у сфері правових відносин, які свідчать про дієвість правового виховання.

М. Кравчук вважає, що правова освіта є найефективнішою формою правового виховання, оскільки вона спрямована на надання певної системи правових знань і здійснюється в закладах освіти усіх рівнів. Як бачимо, автор розглядає правову освіту як складову правового виховання. «Правове виховання наприкінці ХХ століття – це не контроль над свідомістю учня, а педагогічна та соціально-правова допомога молодій людині в розвитку її творчої індивідуальності, утвердженні її людської гідності, розуміння ролі права як засобу забезпечення її законних інтересів» [6].

Загальна мета та конкретні завдання правового виховання вирішуються в процесі навчальної діяльності в закладах освіти, зокрема виділяються такі конкретні задачі правового виховання:

- формування в кожного учня системи знань з питань основ держави та права, розвиток інтересу до цієї галузі знань і зв'язок права з навколишньою дійсністю;
- формування поваги до держави, до її законодавчих та виконавчих органів;
- прищеплення навичок правосвідомої поведінки в повсякденному житті;
- виховання нетерпимості до різноманітних правопорушень;
- формування потреби, умінь та знань активно захищати згідно із законодавством свої права та законні інтереси інших осіб.

Сучасна правова освіта неможлива без упровадження інноваційних форм і методів навчання, які роблять весь освітній процес більш ефективним, а значить і більш якісним. Ми виходимо з того, що реалізація нових підходів та методів до здійснення профілактичної роботи та визначення в ній місця особистості має починатися зі зміни характеру управлінської діяльності закладу освіти та наповнення її інноваційним змістом. Передбачається поступовий перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти інноваційного, гуманістичного типу.

У гуманістичній педагогіці суб'єкти процесу навчання та виховання діють разом, паралельно та спільно, є партнерами, тому на тренінгах, бесідах, диспутах та на уроках права має переважати діалогічний стиль спілкування, відбуватися взаємодія між учнями, що має ґрунтуватися на принципах інтерактивного навчання, а ініціатива дітей та підлітків підтримуватися вчителем, власний досвід та життєва позиція учнів максимально залучається у процес спілкування. Профілактика правопорушень насамперед вимагає осмислення змісту та наповненості виховної роботи в школі та поза її межами, оскільки можемо стверджувати, що сьогодні вона, на жаль, слабо реагує на такі форми правопорушень як наркоманія у всіх її проявах, проституція, азартні ігри, рекет тощо. Наша виховна система не завжди формує негативне ставлення до цих явищ, а просто йде шляхом заборон. У школі мають переважати такі форми виховання, які сприяють самовираженню кожного учня, а саме: конкурси, змагання, олімпіади, вікторини тощо. Це дозволить школярам займатись улюбленою справою, спонукатиме їх до творчості, привчатиме до розумного використання вільного часу, поваги до закону. Навчальні заклади мають стати центрами виховної та профілактичної роботи.

Правове виховання передбачає вирішення таких питань:

1. Озброєння учнів знаннями законів, підвищення їхньої юридичної обізнаності, систематичне інформування про актуальні питання права, оскільки правові знання є основою формування правової свідомості.

Вони допомагають учням співвідносити свої вчинки та поведінку своїх товаришів не лише із загальновідомими моральними нормами, а і з вимогами законів, коригувати, змінювати її у правильному напрямі.

Слід зазначити, що значна частина учнів, хоч і не знає конкретних правових норм, але не допускає правопорушень. Регулятором їхньої поведінки є дотримання норм моралі та звичаїв. Такі учні не завдають шкоди іншим, тому що в конкретних ситуаціях керуються моральними принципами.

2. Формування в учнів правової свідомості – сукупності правових уявлень, поглядів, переконань та почуттів, що визначають ставлення особистості до вимог законів, які регулюють її поведінку у конкретній правовій ситуації.

У сім'ї та в школі дитина має не тільки навчитися поважати закони, відстоювати свої права та свободи, але й поважати чужі, толерантно ставитися до чужих поглядів, поважати права інших осіб на самовираження, власні культурні цінності, вибір конфесій, участь у політичному житті тощо.

Правові погляди мають бути засновані на загальних правових знаннях та уявленнях про державу та право, правові відносини між людьми, конституційні права та обов'язки особистості. Важливо, щоб ці знання та уявлення правильно відображали певні правові норми, адже інакше правові погляди будуть хибними.

Одним із найважливіших компонентів правової свідомості є переконання – усвідомлення людиною істинності світоглядних та моральних понять, її особиста готовність діяти відповідно до цих правил та понять.

У процесі правового виховання важливо виховувати в учнів вищі правові почуття, що регулюють їхню поведінку (відповідальність, справедливість тощо), інакше головним регулятором її стануть прості емоції (гнів, страх тощо), що викликають ситуативну поведінку.

3. Формування поваги до держави та права, розуміння необхідності дотримання вимог законів.

Такі якості виховують, повагу до соціальної сутності та ролі держави та права. Виховання в учнів поваги до закону та правопорядку, переконаності у необхідності дотримання правових норм здійснюється через виховання поваги до правоохоронних органів та людей, які охороняють закони. Однак не слід залякувати їх цими органами, оскільки діти не зможуть усвідомити, що закони виконують не лише каральну функцію, а й захищають інтереси суспільства та більшості громадян.

4. Вироблення в учнів навичок та вмінь правомірної поведінки. Звички і вміння дотримуватись вимог права і моралі слід розглядати як продукт свідомого ставлення учнів до визнання свого громадянського обов'язку, дотримання правових норм, як правомірної і неправомірної поведінки залежить від певних мотивів.

Окремі учні дотримуються правових норм внаслідок глибокого переконання, інші - оскільки перебувають під постійним контролем дорослих чи побоюються можливого покарання; треті пристойною поведінкою намагаються досягти своїх егоїстичних цілей. Нерідко така поведінка обумовлена звичкою дотримуватись правил гуртожитку. Педагог повинен знати, якими мотивами керується учень, дотримуючись норм закону.

Відповідно до звіту Верховного Суду України про «Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2020 році» до кримінальної відповідальності було засуджено 2048 неповнолітніх осіб, серед яких у віці від 14 до 16 років – 632 особи, а у віці від 16 до 18 років – 1416 осіб.

Слід зауважити, що кількість засуджених неповнолітніх осіб, які навчалися, у 2020 році склала 1290, що на 236 осіб менше порівняно з попереднім роком.

5. Формування в учнів нетерпимого ставлення до правопорушень та злочинності, прагнення протидіяти цим негативним явищам, вміння протистояти їм.

У юридичній літературі розглядають різні рівні активності особи щодо вимог закону. Дотримання правових норм свідчить про мінімальний рівень активності особистості, оскільки їй слід лише уникати заборонених законом дій. Виконуючи правові норми, індивід представляє більшу активність, використовуючи їх — виявляє вищий рівень активності. Цей рівень активності передбачає, що учні сумлінно виконують свої обов'язки та вимагають цього від інших. Така позиція формується внаслідок їхньої діяльності, спрямованої на забезпечення дисципліни та порядку у закладі освіти та за її межами. Будь-які спроби ізолювати дітей від негативного, замовчувати та приховувати від них недоліки життя не виховує в них непримиренного ставлення до цих явищ, не мобілізує їх на боротьбу з ними, не виробляє імунітету проти їхнього впливу.

6. Подолання у правовій свідомості хибних уявлень, що склалися під впливом негативних явищ життя.

Специфічним недоліком правової свідомості окремих учасників освітнього процесу є хибне ставлення до змісту правових норм. Вони бачать наявність заборон, але неправильно уявляють їхню природу та наслідки невиконання. Багато хто впевнений, що за правопорушення відповідають лише

дорослі, а неповнолітні нібито звільняються від такої відповідальності. Вони не впевнені у дієвості твердження, що «незнання закону не звільняє від відповідальності тих, хто його порушує», нерідко не вміють зіставляти свої дії та вчинки з вимогами права. За необхідності давати правову оцінку конкретному правопорушенню, вони виходять із власних уявлень про протиправне, що, як правило, ґрунтуються не на знаннях конкретних положень закону, а на відомих їм нормах моралі. Такі недоліки правової свідомості є однією з причин вчинення правопорушень неповнолітніми.

Так, у 2020 році за тяжкі та особливо тяжкі злочини в Україні було засуджено 1058 неповнолітніх осіб. Крім того, було засуджено 319 неповнолітніх осіб, які вчинили злочини разом із дорослими особами.

У процесі правового виховання учні повинні мати певні уявлення про норми адміністративного права, які охоплюють санітарні, протипожежні правила, а також правила дорожнього руху, користування транспортом, поведінки у громадських місцях, військового обліку та багато інших, що регулюють діяльність різних установ, їх працівників, поведінку громадян.

У процесі правового виховання учні мають засвоювати також і окремі положення трудового права, адже незабаром їм доведеться працювати в установах, на підприємствах, де вони стикатимуться з багатьма питаннями, в яких мають бути компетентними (умови прийому на роботу, переведення та звільнення, тривалість робочого дня та часу відпочинку, охорона та оплата праці, моральна та матеріальна відповідальність тощо).

Знайомлячись із питаннями кримінального права, учні мають чітко уявляти, що таке кримінальне правопорушення, види кримінальних правопорушень, відповідальність за підготовку до злочину, співучасть у злочині, вік, з якого настає кримінальна відповідальність, необхідна оборона, кримінальне покарання, відбування покарання у місцях позбавлення волі, а також усвідомити, що жоден злочин не залишається безкарним.

Розкриваючи зміст правового виховання, важливо ознайомити школярів з Конвенцією про права дитини, згідно з положенням якої дитиною вважається кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку.

Відповідно до п. 1 ст. 12 Конвенції Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини (п. 1 ст. 13 Конвенції) [7].

Держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів (п. 1 ст. 15 Конвенції).

Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність (п. 1 ст. 16 Конвенції) [7].

Держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

Такі заходи захисту включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури (ст. 19 Конвенції) [7].

Реалізація завдань та змісту правового виховання учнів здійснюється насамперед у процесі навчання. Вивчення гуманітарних предметів спрямоване на формування у здобувачів освіти високих морально-правових ідеалів – непримиренності до аморальних явищ, правопорушень та злочинності.

Дисципліни природничого циклу дозволяють звернути увагу на питання з різних галузей права, зокрема його нормативних актів з охорони природи, охорони здоров'я людини тощо. Важлива

роль у правовому вихованні учнів належить курсу правознавства, у процесі вивчення якого вони знайомляться з усіма галузями права, набувають знання, вміння і навички у системному вигляді.

Засвоєні під час уроків правові знання поглиблюються і розширюються у позакласній виховній роботі. Вибір форми або методу виховного впливу залежить від мети, змісту, вікових та індивідуальних особливостей учнів і можливостей педагогічного колективу. Вибираючи методи та форми виховної роботи, важливо також враховувати популярність їх серед школярів.

Здійснюючи правове виховання під час уроків чи спеціальних виховних заходів, важливо розкривати зміст усіх галузей права, не зосереджуючи уваги учнів на одній із них. Розкриваючи конкретні правові норми, слід показувати їхній зв'язок з правилами моралі, на яких вони базуються; ілюструючи випадки порушень норм права, не зловживати негативними прикладами, краще наводити ті, що демонструють, як треба діяти у подібній ситуації. Розповідаючи про злочини, не варто деталізувати факти, це може навчити окремих школярів методики скоєння злочину; необхідно розкривати суть негативних фактів так, щоб вони викликали огиду, а не захоплення ними.

Вирішальним моментом у правовому вихованні школярів є висока правова культура педагогів та відповідний правовий психологічний клімат у школі та сім'ї учня. У правовій виховній роботі закладу загальної середньої освіти важливу роль відіграє залучення учнів до посильної діяльності, що передбачає певний обсяг правових знань, умінь та навичок.

Залучення здобувачів освіти до правоохоронної та природоохоронної діяльності у школі та за її межами слід оцінювати з точки зору проведення профілактичної роботи з учнівською молоддю та з погляду набуття правового досвіду, виховання в неї непримиренного ставлення до негативних явищ життя.

Отже, правове виховання – це низка спрямованих заходів на:

- підвищення правових знань, реалізацію їх на практиці;
- підвищення поваги до права;
- досягнення правомірної поведінки громадян;
- усунення правового нігілізму.

Виходячи з цих основних завдань, правове виховання в закладах освіти слід зосередити на формуванні у правосвідомості учнів такої сукупності, яка включала б:

- знання системи основних правових приписів, правильне розуміння та з'ясування їх змісту та значення;
- глибоку внутрішню повагу до права, законів, законності та правопорядку;
- вміння самостійно застосовувати правові знання на практиці, узгоджувати повсякденну поведінку та особисте ставлення до реальної дійсності, свою практичну діяльність із здобутими правовими знаннями;
- звичку до поведінки у точній відповідності до отриманих правових знань;
- міцний та стійкий духовний правовий імунітет (несприйнятливність) до здійснення будь-яких порушень правових норм.

Для реалізації окреслених завдань можна застосовувати такі методи:

- тематичні класні години;
- зустрічі та бесіди із працівниками правоохоронних органів, на яких учні можуть безпосередньо поставити запитання, що їх цікавлять, а працівники правоохоронних органів мають можливість пояснити права школярів з точки зору закону;
- уроки-диспути у старших класах за художніми творами;
- участь у створенні вебсторінки газети чи журналу;
- індивідуальна робота соціального працівника та психолога з «проблемними» дітьми та їхніми батьками;
- профілактика шкідливих звичок;
- правова освіта;
- залучення учнів до зміцнення правопорядку у школі;
- забезпечення соціального захисту прав неповнолітніх.

Правова вихованість громадян сприятиме процвітанню держави.

Розвиток належної активної правосвідомості, усвідомленості власних прав та обов'язків важливий у педагогіці та життєвій діяльності особистості, оскільки сприяє необхідним для життя впевненості, енергії і заповзятості.

Висновки. Таким чином, важливою складовою освітньої діяльності, спрямованою на зменшення протиправних проявів серед учнів, є належне правове виховання. Цілеспрямована робота суспільства у цьому напрямі може стати однією з позитивних умов формування моральної особистості, здатної протидіяти протиправним проявам. З огляду на вищевикладене необхідно модернізувати правове виховання в усіх освітніх закладах України. Удосконалювати педагогічні правовиховні технології потрібно через визначення критеріїв ефективності правоосвітньої діяльності, розроблення Типових програм правової освіти учасників освітнього процесу, збільшення часу на таку діяльність та посилення відповідальності викладачів за результати правовиховної роботи, створення відеокурсів, фільмів, комп'ютерних програм з правової проблематики. Окрім того, необхідно залучати громадськість до участі у правовому вихованні в сучасній Україні на всіх етапах її здійснення. Реалізація викладених пропозицій щодо правового виховання учнів дасть змогу ефективніше здійснювати державну правову політику відповідно до її основних пріоритетів – захисту прав і свобод людини та громадянина.

Перспективним, на наш погляд, є аналіз ефективних методів і форм навчання з метою формування громадянської компетентності учасників освітнього процесу, дотримуючись принципів інтеграції.

Список використаної літератури

1. Філософія правового виховання: навч. посіб. / А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2012. 248 с.
2. Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18 листопада 2001 р. № 992/2001. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/734-2012-п/paran13#n13> (дата звернення: 18.04.2022).
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори*: у 5-ти тт. Т. 2. Київ: Рад. школа, 1976. С. 149–416.
4. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41.
5. Фіцула М. Правове виховання учнів: методичний посіб. Київ: Академія, 2002. 508 с.
6. Головченко В. В. Правове виховання учнівської молоді: питання методології та методики. Київ, 1993. Ч. 4. 137 с.
7. Конвенція про права дитини. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 18.04.2022).
8. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 368 с.
9. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А. Гетьман та ін. Харків: Право, 2010. 368 с.
10. Болоніна С. В. Правосвідомість молоді в умовах системної кризи. *Юрист*. 2004. № 10. С. 66–70.
11. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності старшокласників засобами різних предметів. URL: www.civiced.org.ua (дата звернення: 03.04.2022).

SCIENTIFIC BASES OF DEVELOPING A CIVIL COMPETENCE FOR STUDENTS

Fedorov Ihor

Assistant of the Department of History, Jurisprudence and Teaching Methods
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The paper studies some aspects of a certain stage of society development, full-fledged civil education and training can be achieved only in the form of human desire to know the essence of the law through a respectful attitude.*

Every person should be aware of and feel the state protection and priority of constitutional rights and freedoms guaranteed by the constitution. Research has shown the need for civil education of students through the state mechanism of influence, taking into account Educational Institutions, age and home conditions in which the child is brought up.

Purpose. *The article touches upon the issue of main forms and goals of civil education as an important area of crime prevention among children and youth. This paper intends to make proposals on developing a civil education in Ukrainian Educational Institutions of various levels.*

Methods. *A set of general scientific, pedagogical and psychological methods of theoretical and empirical research were used.*

Results. *Emphasizing the concept of New Ukrainian School, it was noted that social and civic competence is one of the key competencies of students. Civic competence is defined as one of the ten key competencies of the New Ukrainian School concept.*

In the foreign scientific literature, the concepts of civic education are often associated with the categories of social protection and protection of social rights. This means that children and young people study civic issues.

The implementation of the tasks and content of civic education is carried out primarily in the learning process. The study of humanitarian subjects is aimed at developing in them high moral and civic ideals such as intolerance of immoral phenomena, offenses and crime.

Disciplines of the natural cycle allow us to address issues in various fields of law, including its regulations on nature protection, human health and others. An important role in the civic education belongs to the course of law, in the process of studying which they get acquainted with all branches of law, acquire knowledge, skills and abilities in a systematic way.

The civic knowledge acquired during the lessons is deepened and expanded in extracurricular educational work. The choice of forms or methods of educational influence depends on the purpose, content, age and individual characteristics of students and the capabilities of the teaching staff. When choosing methods and forms of educational work, it is also important to take into account their popularity among students.

Conclusion. *The study revealed the important way to reduce illegal behaviour among students is proper civil education. Purposeful work of society in this direction can be one of the positive conditions for the development of a moral personality capable of counteracting illegal actions. The need to modernize civil education in all Educational Institutions of Ukraine was confirmed. It is necessary to improve pedagogical civil education technologies by defining criteria for the effectiveness of civil education, development of standard programs of civil education for students, increasing the time and responsibility of teachers for the results of civil education, creating video courses, movies, computer programs on civil issues.*

The author argues that analysis of effective methods and forms of education in order to develop the civil competence for students, observing the principles of integration, is promising.

Key words: *civil education, civil culture, functions of civil education, means of civil education, children, minors, crime prevention.*

References

1. Hetman, A. P., Danylian, O. H. (2012). *Filosofia pravovoho vykhovannia [Philosophy of civil education]*. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian]
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro Natsionalnu prohrammu pravovoi osvity naseleennia : vid 18 lystopada 2001 r. № 992/2001 [Presidential Decree on the National Program of Legal Education of the Population from November 18, 2001, № 992/2001]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/734-2012-n/paran13#n13> [in Ukrainian]
3. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to educate a true person]*. (Vol. 2), (149–416). Kyiv: Rad. School. [in Ukrainian]
4. Remekh, T. (2018). *Sutnist i struktura hromadianskoi kompetentnosti uchnia novoi ukrainskoi shkoly [The essence and structure of civic competence of a student of the New Ukrainian School]*. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2, 34–41. [in Ukrainian]
5. Fitsula, M. (2002). *Pravove vykhovannia uchniv [Legal education of students]*. Kyiv: Academy. [in Ukrainian]
6. Holovchenko, V. V. (1993). *Pravove vykhovannia uchnivskoi molodi: pytannia metodolohii ta metodyky [Legal education of student youth: questions of methodology and methodology]*. (Vol. 4). Kyiv. [in Ukrainian]
7. *Convention on the Rights of the Child*. (2022). URL: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian]
8. Lysenkov, S. L., Kopicichykov, V. V. (2004). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]*. Kyiv: YurinkomInter. [in Ukrainian]
9. Hetman, A. (2010). *Pravove vykhovannia v suchasni Ukraini [Right Executive in Modern Ukraine]*. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian]
10. Bolonina, S. V. (2004). *Pravosvidomist molodi v umovakh systemnoi kryzy [Society of young people in a systemic crisis]*. *Lawyer – Yuryst*, 10, 66–70. [in Ukrainian]
11. Pometun, O. I. *Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy riznykh predmetiv [Formation of civic competence of high school students by means of different subjects]*. URL: www.civiced.org.ua [in Ukrainian]

Отримано редакцією 29.04.2022 р.